

ВЪПРОСНИКЪТ НА Г. БЕРГЕР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЕМПЕРАМЕНТА СПОРЕД КОНЦЕПЦИЯТА НА Р. ЛЬО СЕН

Иван П. Иванов

От повече от 2500 години се правят опити за обосноваване на човешките различия по едни или други устойчиви индивидуални особености на психичния живот и дейност, които традиционно се отнасят към темперамента. Същевременно темпераментът си остава и до сега в много отношения спорен и нерешен въпрос. Отсъства единна гледна точка за обхвата от свойства, които той включва; за физиологическата му база; за отношението ѝ към чисто психологическите особености на човека. Нерешени еднозначно са и такива проблеми като възможностите за формиране и промяна на темперамента, мястото му в структурата на личността, ролята по отношение на регулацията на дейността и т.н.

Съществуват две групи теории за темперамента¹. Типологическите теории са исторически първи и най-разпространени, но са критикувани поради схематичността, упрощенчеството и което е най-важно, за връзката на типовете темперамент с крайните проявления на даден признак, които са много редки². Като реакция на този подход се появяват факторните теории.

Една от първите такива теории е тази на холандците Г. Хейманс (G. Heijmans) и Е. Уирсма (E. Wiersma) от 1906 г., допълнена и актуализирана във френската психология от Р. Льо Сен (R. Le Senne).

Концепцията на Льо Сен по същество е за характера и за темперамента като негова основна част. Характерът се определя като ансамбъл от изразени диспозиции, формиращи психичния скелет на човека, относително устойчива организация, която не се променя особено в хода на човешкия живот. Този психически скелет се реализира като начин на реагиране. Той се формира от обстоятелствата, ситуациите, работата на човек над себе си и е в най-голяма степен основа на човешката индивидуалност³.

Основните диспозиции, които по различен начин се съчетават в 8 типа темперамент са:

1. Емоционалност - неемоционалност (Emotivite)
2. Активност - неактивност (Activite)
3. Отзвучаване (функция) - първично / вторично (Primarite-Secondarite).

Освен възбудимостта на чувствата (Е) тази система включва "възбудимостта на волята" (А) и критерия "първична-вторична функция" (Ф), въведена от Грос⁴.

Следва описание на трите основни скали:

Емоционалност - Проява на разнообразни чувства, вариращи по насоченост. Други автори наричат тази дименсия импресивност, емоционална изразеност, чувствена лабилност. При всички случаи се изразява в разнородни емоции и чувства - слаби и силни, моно- и поливалентни.

¹ Стреляу, Я. Роль темперамента в психичном развитии. М., 1982.

² Пак там, 38.

³ Siek, S. Wybrane metody badania osobowosci. W., 1983.

⁴ Стреляу, Я. Роль темперамента в психичном развитии. М., 1982, 225-226.

Емоционалността на човека се определя от честотата и силата на емоционалната реакция към ситуация, която я предизвиква⁵. Личността с високо ниво на емоционалност е постоянно възбудена, без значение от какво. Тя се поддава на впечатления, лабилна е в емоциогенни ситуации, лесно мобилизира енергията си и я реализира в поведението си⁶. Лесно се ентусиазира и възмуцава. Възбудата често изглежда непредизвикана от нещо конкретно. Такъв човек говори с убеждение и плам. Така и работи. Много мисли за живота, често е нещастен. Чувства страх и безпокойство. Нерядко силната възбуда го деморализира и дезорганизира⁷.

Активност - Диспозиция за насочване на спонтанните желания към цел, свързана с преодоляването на някои трудности. Означава приложение на много енергия, сила на волята, преднамереност на психическата дейност, устременост, мобилизираност, организираност.

Активният човек работи и живее интензивно. Той обича да работи, постоянно е зает с нещо. Това го прави доволен. Не отлага работите си за по-късно, не се демобилизира от трудностите. Не се изморява лесно и бързо почива и се зарежда със сили.

Трудностите стимулират активните хора. Те харесват плановостта и се стремят да планират работите си. Активните личности са живи, действени, мобилни - в труда, в къщи, в свободното си време и т. н.⁸

Отзвучаване (Функция) - Дименсия, основана на физиологичната структура на нервната система - бързо или бавно отзвучаване на реакциите, главно емоционални, към външните и вътрешни дразнения на организма⁹. Изразява се чрез продължителността на следите от тези дразнения, продължителността на влияние на предишната дейност върху следващата и пр.

Съществуват два вида отзвучаване: първично и вторично. Типовете с преобладаване на първичната или на вторичната функции са съвсем отдалечени аналози на умствените и рационални типове на И.П.Павлов. Не е изключено Павлов да е повлиян от тази типология¹⁰.

Първичното отзвучаване (функция) е характерно за импулсивните, живеещи на момента хора. Те бързо реагират на стимулите на средата, незабавно и силно, при това ефектът от реакцията бързо угасва. Тази реакция е еластична, незабавна, бурна. Такива хора са склонни към промяна на реакцията, малко стереотипни са, лесно примиряващи се, шеговити, повърхностни. Те лесно установяват контакт с другите хора. Интересуват се от това, което е "тук" и "сега". Често изоставят започнатото и се насочват към друго - ново. Често менят приятелите и интересите си. Често са обхванати от силни, но нетрайни чувства. Харесват новото, нетрадиционното. В повечето случаи са екстраверти¹¹.

Вторично отзвучаване (функция) - Известно е още като персеверация (По Спирман и Гилфорд). Описва се като психична инерция, инертност при реагиране, хладност, стереотипност, голяма латентност.

Такива хора са в началото със слаба реакция на дразнителите, но след това непрекъснато усилваща се и съхраняема продължително време. Това са сериозни, спокойни, издържливи,

⁵ Стреляу, Я. Роль темперамента в психичном развитии. М., 1982.

⁶ Диагностика на психичното развитие, С., 1988.

⁷ Siek, S., Ibid.

⁸ Siek, S., Ibid.

⁹ Siek, S., Ibid.

¹⁰ Диагностика..., 226.

¹¹ Стреляу, Я. Цит. съч.

прикрити хора, педантични, добросъвестни, склонни към депресии, хладни, стереотипни, проявяващи постоянство¹².

Такъв човек мисли с готови схеми. Стреми се да регулира желанията си. Дълго преживява дадено чувство или настроение. Има установени навици и стабилен светоглед. Болшинството такива хора (но не всички) са интраверти.

Типовете темперамент са следните:

тип темперамент	формула		
	Е	А	Ф
холерик	+	+	п
флегматик	-	+	п
сангвиник	-	+	в
пристрастен	+	+	в
сантиментален	+	-	в
нервен	+	-	п
аморфен	-	-	п
апатичен	-	-	в

Въпреки, че някои от тях звучат донякъде пейоративно (с отрицателен нюанс), в тази типология се подчертават и позитивните, и негативните черти на всеки тип. Счита се, че при малките деца не се наблюдават типовете с вторична функция. Още в училищна възраст, обаче започва отдиференцирането на такива типове¹³.

Въпросникът на Гастон Бергер (1957) е разработен за анализ на всички черти на характера по теорията на Льо Сен. Той проучва 9 измерения на личността, от които първите 3 се отнасят до темперамента, а останалите са допълнителни.

Всяка скала е двуполярна, като са предвидени 3 възможни отговора:

ДА - оценява се с 9 точки;

НЕ МОГА ДА ОТГОВОЛЯ КАТЕГОРИЧНО - 5 точки;

НЕ - 1 точка.

Резултатите над 50 т. се отнасят към положителната част на скалата, а под 50 - към отрицателната. Счита се, че въпросникът може да се използва пълноценно за индивидуална диагностика от 14-15 годишна възраст нагоре. С помощта на векторен анализ на първите 3 измерения е възможно да се изчисли строежът на темперамента за отделната личност, като се изрази в проценти относителния дял на всеки от осемте типа темперамент.

В съкратения вариант на въпросника са включени 3 скали от полската версия на оригиналния въпросник (Хенрика Островска)¹⁴ В него трите скали включват следните айтеми:

Скала Е - 1,4,7,10,13,16,19,22,25,28.

Скала А - 2,5,8,11,14,17,20,23,26,29.

Скала Ф - 3,6,9,12,15,18,21,24,27,30.

Коефициентите на обективност, които се дават в литературата са съответно: за скала Е - 0,74; А - 0,65; Ф - 0,58. Коефициентите на надеждност (лит. данни) са съответно: за скала Е -

¹² Стреляу, Я. Цит. съч.

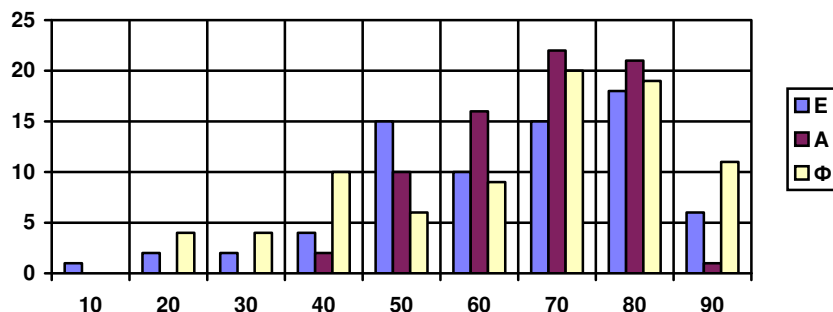
¹³ Стреляу, Я. Роль темперамента в психичном развитии. М., 1982, 226.

¹⁴ Siek, S., Ibid., 158-160.

0,85; А - 0,74; Ф - 0,78. В наше изследване е регистрирана надеждност както следва: за Е - 0,79, за А - 0,87, за Ф - 0,83. Извадката е от 95 души.

Основните резултати от наше изследване може да бъдат изложени в следните таблици:

- Брой случаи:

- По скали:

СКАЛА		Е	А	Ф			
Xmin		18	34	34			
Xmax		90	81	90			
Av		68,20	67,69	65,34			
SD		6,63	6,62	6,64			
V		9,72%	9,79%	10,15%			
+ точки	%	71,34	91,11	69,07	95,56	72,28	80,00
- точки	%	36,00	8,89	38,00	4,44	37,65	20,00

- Корелационни зависимости:

- линейни

функция	аргумент	корелация	детерминация	акорелация	неопределеност
Е	А	+0,077	0,59%	0,997	99,41%
Е	Ф	+0,155	2,41%	0,987	97,58%
А	Ф	+0,558	31,14%	0,829	68,85%

- множествена: корелация (0,156); детерминация (2,43%); акорелация (0,987; неопределеност (98,78%).
- с други личностни параметри. Дадени са значимите коефициенти на корелация при проверка с повече от 60 личностни дименсии (ниво на статистическа сигурност 0,95), като корелацията е от -0,470 до +0,555; детерминацията - от 0 до 31,14%; акорелацията - от 1,00 до 0,829; неопределеността - от 100 до 68,86%.

Емоционалност	r	Активност	r	Функция	r
Феминност	+0,410	потребност от ред	+0,462	потребност от придобиване	+0,555
хуманистична насоченост	+0,378	Феминност	+0,391	потребност от ред	+0,483
Впечатлителност	-0,486	потр. от безопасност като тенденция за избягване на физически травми	+0,384	потребност от общество	+0,392
потр. от признание и одобрение	-0,389	Самоизолация и самоанализ	-0,470	интелектуалност	-0,392
Експанзивност	-0,373				

- По видове темперамент:

тип темперамент	формула	Е	А	Ф
холерик	++п	74,41	67,85	74,45
флегматик	- + п	71,00	73,80	42,00
сангвиник	- + в	82,00	50,00	69,50
пристрастен	++в	70,60	45,20	38,80
сантиментален	+ - в	44,67	71,11	70,33
нервен	+ - п	46,00	66,00	46,03
аморфен	- - п	-	-	-
апатичен	- - в	-	-	-

В хода на индивидуалната експертиза може да се изчисли в проценти изразеността на даден тип темперамент в човека. Това става, като всяко от показанията по трите скали се ревалоризира по формулата X-50 и получава определен знак. След това се отчитат само положителните резултати. Пример: $E(86-50)=+36$; $A(70-50)=+20$; $F(62-50)=+12$.

тип темперамент	Е	+36	А	+20	Ф	+12	Σ	%
холерик	+	+36	+	+20	+	+12	+68	47,22
флегматик	+	+36	+	+20	-	-12	+44	30,56
сангвиник	+	+36	-	-20	+	+12	+28	19,44
пристрастен	+	+36	-	-20	-	-12	+4	2,78
сантиментален	-	-36	+	+20	+	+12	-4	-
нервен	-	-36	+	+20	-	-12	-28	-
аморфен	-	-36	-	-20	+	+12	-44	-
апатичен	-	-36	-	-20	-	-12	-68	-

Изводите, които може да се направят са следните:

- 1.Трите скали са хомогенни. В рамките на изследваната извадка, показателите са много близки.
- 2.Тестът е удобен за работа, разбираем и лесен за изследваните. Попълването на бланката става за около 10 мин.
- 3.Тестът дава възможност не само за глобална, но и за диференциална диагностика на темперамента, което е едно предимство пред други подобни.

УВАЖАЕМИ ПРИЯТЕЛИ,

Пред Вас е въпросник за изследване на темперамента, съставен от френския психолог **Гастон Бергер**. Той включва 30 двойки полярни съждения. Прочетете всяка двойка и след това отговорете като заградите отговори А, В или С. Отговор А е след едното съждение и означава, че го потвърждавате като характеристика за себе си. Отговор С е пред другото и оградянето му означава също приемането му. Отговор В е между двата други и означава, че не можете да се съгласите категорично нито с А, нито със С.

Отговаряйте честно и без да се замисляте продължително, ако искате да получите обективна характеристика на Вашия темперамент!

Предварително Ви благодарим за участието!

1	Поддавам се леко на емоции, преживявам и дреболиите	A	B	C	Само важни за мен неща могат да ме развълнуват
2	През свободното си време работя, поправам дрехи, колата	A	B	C	През свободното си време слуша; радио, чета книга, размишлявам.
3	Занимавам се с колекционерство (предмети, приятели)	A	B	C	По-често седоволявам с непосредствените резултати
4	Склонен съм към ентузиазъм, радост. Лесно се възмуствам, разочаровам	A	B	C	Хората и техните постъпки отминавам със спокойствие и студенина.
5	Това, което реша, го изпълнявам леко.	A	B	C	По-лесно решавам нещо, отколкото го изпълнявам.
6	Преди пътешествие или друга нова ситуация обмислям и предвиждам с какво може да се сблъскам	A	B	C	Не се замислям особено над това, което ми предстои. Каквото е писано, ще стане
7	Раздразнителен и раним съм. Лесно се обиждам. Не обичам критиката	A	B	C	Понасям обиди и критика безболезнено.
8	Трудностите и препятствията ме амбицират да ги преодоля.	A	B	C	Срещна ли препятствия, предпочитам да отстъпя.
9	Най-често постъпвам според принципите си.	A	B	C	Предпочитам предварително нищо да не предвиждам, а да се приспособя към обстоятелствата.
10	При неочаквано произшествие лесно губя равновесие, смущавам се.	A	B	C	Не преживявам дълбоко такива случаи.
11	По-скоро предпочитам да действам в настоящето и да мечтая за бъдещето.	A	B	C	Повече съм склонен да мисля за това, което е било, отколкото за това, което може да бъде.
12	Последователен съм в постъпките си.Завършвам започнатото	A	B	C	Често захвърлям някоя работа заради друга, нова.Рядко ги завършвам до края
13	Когато говоря, моделирам гласа си, меня интонацията	A	B	C	По-често говоря спокойно и монотонно.
14	Когато имам нещо за правене, правя го веднага.	A	B	C	Склонен съм по-скоро да отлагам нещо за по-късно.
15	Обичам да имам постоянни приятели, колеги. Срещам се със съученици и приятели от казармата.	A	B	C	Обичам често да сменям приятелите и колегите си
16	Неспокоен и възбуден съм пред нещо ново и непознато, пред началото на нова работа	A	B	C	По-често съм спокоен с мисълта, че което ми е писано, ще се случи
17	Незабавно вземам решение, даже в трудни минути	A	B	C	Най-често съм нерешителен, колебая се дълго.
18	Лесно прощавам обидите и ги забравям.	A	B	C	Трудно прощавам и се сдобрявам,а след това "раната" остава задълго.
19	Често съм в състояние на радост, печал, раздразнение ентузиазъм.	A	B	C	По-често съм в еднообразно настроение.
20	По-често минавам за подвижен, жив.	A	B	C	По-често съм спокоен, даже ленив ако не преживявам силни вълнения.
21	Животът ми е изпълнен с регулярно повтарящи се събития - работа, срещи, празници...	A	B	C	Не обичам подобен ред в живота Повече харесвам нещо ново, неочаквано...
22	Често се случва да имам съмнения, скрупули, натрапчиви мисли	A	B	C	Такива мисли ме спохождат много рядко.
23	Когато правя нещо, съм склонен да рационализирам, да влагам нещо от себе си.	A	B	C	Предпочитам да работя това, което искат от мен, отколкото да правя изменения и подобрения.
24	Обичам реда, правилността, подредеността	A	B	C	Считам, че редът е по-малко важен и потребен от новостите.
25	Често ми се случват страх, срам, вълнение, които затрудняват желанията ми.	A	B	C	Това ми се случва много, много рядко ...
26	Когато ръководя нещо, контролирам изпълнението.	A	B	C	Не обичам да контролирам. Вярвам в хората...
27	Обичам да планирам, да прогнозирам живота си.	A	B	C	Обичам да живея без план и да завися от ситуацията и настроението
28	Понякога преживявам чувство на самота, че не ми върви, че съм нещастен.	A	B	C	В основното съм доволен от себе си и от това, което имам.
29	Винаги се стремя да взема участие в работата и забавите на другите хора.	A	B	C	Обичам да наблюдавам работата и забавите на другите хора.
30	Минавам за упорит.По-често не съм склонен да се откажа от мнението си.	A	B	C	Лесно се убеждавам и съм склонен да приема новостите.